

Consumptie: maatschappelijk en wetenschappelijk issue

Hans Dagevos

We leven in een wereld waarin consumptie alomtegenwoordig is. In de hedendaagse consumptiemaatschappij is het verwonderlijk dat het belang en de betekenis van consumeren nog maar sinds enkele decennia onderwerp van maatschappelijk en wetenschappelijk debat is. Het essay *Consumptie verplicht: een kleine sociologie van consumeren tussen vreten en geweten* geeft een beknopt overzicht van moderne reflecties op consumptie, vooral gezien vanuit de sociologie. Met het oog op het maatschappelijke veld gaat de aandacht uit naar voedselconsumptie.

Het belang van consumenten

In de voedingswereld is het belang van consumenten tegenwoordig niet meer weg te denken. Of het nu gaat om levensmiddelenfabrikanten, boeren, beleidsmakers of supermarktmanagers, allemaal stellen ze dat consumenten centraal behoren te staan en dat de voedingsmarkt vraaggericht moet opereren. Deze omslag naar vraagsturing in de laatste kwarteeuw loopt parallel met de omslag in het wetenschappelijke sociologische denken dat consumptie niet langer een onbelangrijk en verwerpelijk maatschappelijk verschijnsel is, maar een thema dat cruciaal is voor het begrijpen en beschrijven van de huidige samenleving.

Van twee kanten bekeken

De banvloek die lange tijd door sociologen over consumptie is uitgesproken, is inmiddels ruimschoots doorbroken. De sociologie van de consumptie is nu een volwaardig en verplicht onderdeel van deze wetenschap. Onderkend wordt dat consumptie een centrale betekenis heeft voor de moderne mens en maatschappij. Wie consumptie buiten beschouwing laat, plaatst zich nu buiten de werkelijkheid. Zowel voor de wereldeconomie en cultuur als voor groepsvormingprocessen en individuele zelfexpressie is consumptie van essentiële betekenis. De invulling van deze betekenis is echter heel verschillend. Ruwweg is de kritische onderzoekstraditie te onderscheiden van een positievere kijk op consumptie en consumenten.

De kritische blik

De kritische blik richt zich op de situatie waarin méér consumeren tot norm wordt verheven - consumeren als plicht. Vaak met nauwelijks verholde afkeuring wordt gezien hoe mensen zich overgeven aan een leven dat draait om consumeren, hoe mensen hun consumptieve leefstijl en de consumptiegoederen waarmee ze zich omringen bepalend laten zijn voor hun bestaansrecht. 'Consumptie verplicht' is onderdeel van de samenleving die voor haar levensvatbaarheid afhankelijk is van voortdurende en toenemende consumptie. De gepropageerde mentaliteit is dat persoonlijkheid, sociale status en levensgeluk afhankelijk zijn van consumptieve bestedingen en daarmee van het toegeven aan de aangeboden verlokkingen. Met andere woorden, het motto is: ik consumeer, dus ik ben.

De fysieke omgeving is ingericht op het aanwakken van onze consumptieve wensen en behoeften: de mens wordt geconfronteerd met een aanhoudende stortvloed van consumptiegoederen die worden aangeprezen in een steeds dichtere netwerk van verkooppunten en reclames. Het bijpassende wereldbeeld is hier het voedingsland van 'vreten' met zijn hamburgercultuur van gemak en genot en de onverzadigbare overdaad aan etenswaren. Dit alles maakt onze huidige leefomgeving tot een waar Luilekkerland.

De positieve blik

Een meer positieve benadering van consumptie bekijkt 'consumptie verplicht' in de morele zin van het woord. De gevolgen van ons consumptieve handelen voor mens, milieu en maatschappij worden verbonden aan normatieve verplichtingen en verantwoordelijkheden. Wat en hoeveel we consumeren is van belang nu de ecologische duurzaamheid (opwarming) en humane gezondheid (overgewicht) onder druk komen te staan door het

hedendaagse consumptiepatroon. De grenzen aan de groei lijken in zicht te komen. Vanuit ethische optiek kan ons verlangen tot consumeren niet meer los worden gezien van natuur- en milieuschade, dierenleed, sociale uitbuiting of gezondheidsverlies. Sterker, de hoop en de verwachting zijn erop gericht dat consumenten het in toenemende mate hun morele plicht vinden om actief bij te dragen aan een duurzamer wereld waarin verantwoordelijk wordt omgegaan met het gebruik van natuurlijke hulpbronnen en het welzijn van mens en dier.

Een evenwichtige benadering

De eigentijdse sociologie van de consumptie combineert en nuanceert beide invalshoeken. Een evenwichtige benadering bestempelt consumptie niet bij voorbaat als slecht of goed. Tegenwoordig hebben consumptiesociologen oog voor beide zijden van de medaille. Ze zijn zich ervan bewust dat consumptie enerzijds een grote aantrekkingskracht bezit en bevrediging schenkt en anderzijds een dwingende en controlerende invloed uitoefent op ons dagelijks bestaan. Deze sociologische (her)oriëntatie op consumptie sluit zich net zo min af voor de wereld van 'vreten' als voor die van 'geweten'. Het standpunt is nu dat voedselconsumptie niet alleen een kwestie is van producteigenschappen en prijskaartjes, maar ook van principes en proceswaarden.

Meer informatie:

Rapport 2008-013 Consumptie verplicht: een kleine sociologie van consumeren tussen vreten en geweten